

DE LES INVESTIGACIONS RESPECTE DEL DRET
DE CATALUNYA Y DE LA REINTEGRACIÓ DE SES
FONTS, per GUILLEM M.^A DE BROCA.

ER quant la vida jurídica d'un poble es l'expressió dels sentiments íntims dels seus habitants y de lo necessari a sa existencia, l'Institut dóna capdal importancia a l'estudi de la naixensa y desenrotllo de totes les institucions que, lluytant ab elements estranys, viuen encara y donen abundosos fruyts, y entén que, per formar judici de lo que fou el dret a Catalunya, cal empendre la gran tasca de reconstituir a sa major puresa tots els elements que 'l constitueixen y constituïren; d'estudiar tot quant deixaren escrit els que, tenint encarnat en llur esperit el dret públich y privat de la nostra terra, foren els herauts de ses llibertats, franqueses y consuetuts, y de recollir en cada lloch aquelles costums que, servades des de llunyana època, no han sigut may aplegades per escrit.

La tasca es d'aytal magnitud que seria somni deliriós el pensament de realisarla en curt temps, ni mitjansant poch nombroses investigacions, colleccions y síntesis. A l'Institut pertany donar forta embranzida a tant variat treball, realisar per sí mateix lo que no comporti aplaçaments y promoure els estudis individuals a fi d'ordenals y concordals en un jorn que, mal que dolgui reconèixeho, es molt més llunyer de lo que fora segons el nostre delit.

Sense més proemi, farem relació de les fites que en el nostre concepte deuen esser colocades per la demarcació del treball de l'Institut y quina part d'aquest treball ha d'esser emprès sense aplaçaments ni laxituts.

Sembla despullat de tota importancia 'l punt de l'investigació y reconstitució dels textos legals, per quant a Catalunya existeix una compilació general, la primera publicació de la qual se feu en temps de Ferran el Catòlich y datant la derrera edició del temps més modern que pot esser: de Felip IV (V de Castella) ⁽¹⁾; però breus consideracions faran avinent lo contrari.

En la compilació, el tan necessari ordre segons classificació de materies, exigí separar les diverses constitucions, capítols y actes fets en una mateixa Cort, deixant de continuarsen moltes que, per esser tingudes com d'objecte

(1) El Colegi d'Advocats de Barcelona està reproduint per procediments fototipogràfichs aquesta tercera y derrera compilació general.

distint del de la compilació, ni tan sols varen posarse al llibre que de disposicions superflues contenen la segona y tercera edició. Això pot ocasionar fosquetat y els consegüents dubtes, y si, apart dels processos y altres elements ab els quals l'Academia de la Historia realisa son treball de publicació relatiu a les Corts de Catalunya, apareixen documents fins are desconeguts, deuen esser publicats en el concepte de necessaria contribució a la Historia del dret y com element per l'exacta coneixença d'aquest. De consideracions tan potents, naix el consell de la publicació d'un manuscrit que ha aparegut en l'Arxiu de la Corona d'Aragó ⁽¹⁾, y el contingut del qual es el de unes ordinacions del segle XIII fetes en Corts y interessantíssimes per la historia jurídica y econòmica de Catalunya.

Les tres compilacions generals porten els usatges y les costums feudals en llengua catalana, no en la primitiva llatina, y els primers estan trossegats y escampats per la compilació, havent constituit per sí sols el còdich fonamental de Catalunya. Per esser el primer en sancionar lo que la costum feudal havia establert, ha sigut vist y estudiat ab gran interès per historiadors jurídichs d'universal anomenada; però ben sapigut es que en ell s'hi troba 'l fonament de quant donà fesomia propia a Catalunya. Fou fet d'acord y ab consentiment dels magnats (base de la limitació del poder del sobirà), en ell se consagra la supremacia del Príncep per la protecció als oprimits, s'estatueix el respecte als jutjaments dels tribunals y s'hi estableixen llibertats que trigaren segles a conèixer les nacions que ab més orgull se presenten com a lliures. Impossible es que això sigui estudiat en fragments escampats y escrits en un llenguatge divers d'aquell que sos redactors usaren y dels quals n'hi ha que no pertanyen a la primitiva y vera colecció, ja per esser antichs preceptes o acords interpolats ab els Usatges, o lleys posteriors a la formació de son llibre, o bè meres adicions fetes per juristes. Veritat es que peritíssims escriptors s'han ocupat d'aytals circumstancies, però també ho es que han deixat moltés vaguetats que no poden desaparèixer sense realisar el complex treball de classificació, fixació d'un text que sia lo més conforme possible ab el primitiu, y la determinació de l'origen de cada Usatge.

Als Usatges se'ls ha fet la crítica de mancar de mètode, y cabalment aquests dies ha aparegut, de manera idèntica a la de l'altre manuscrit abans anomenat, un, també de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que es una traça de classificació en bona part inspirada en els còdichs teodosià y justinià, contenint després una indicació de les confirmacions dels Usatges, de son ordre segons en Jaume de Montjuich, y una curta y elegante dissertació respecte a la sobirania a Catalunya en temps d'escriures els Usatges, y al concepte de

(1) Al esser catalogats diversos documents. D'ell ens en parlà l'Arxiver D. Francisco de Bofarull, y son exàmen donà una revelació digna d'esser coneguda.

la *potestat*. També som de parer que s'ia publicat aquest curiós manuscrit, comensant ab ell la serie de treballs desconeguts o merament inèdits relatius a les nostres lleys.

Sens perjudici d'aquestes publicacions, l'Institut deurà donar l'importància que mereix a la empresa de reconstituir en lo possible 'l text primitiu dels Usatges.

Malaventuradament, no 's conserva cap exemplar de la centuria en que foren escrits o aplegats, ni tampoch de la següent, puig són del segle XIII els més antichs coneguts.

L'Academia de la Historia comensà la magna obra de les Corts de Catalunya ab un treball del P. Fita y d'en Oliver, en el qual, ampliant lo publicat per el primer respecte dels exemplars inèdits dels Usatges ⁽¹⁾, se tracta de la fixació del text d'aquests (fent la mateixa lamentació per no esser conegut cap exemplar anterior a la tretzena centuria, perque si bè 'l P. Villanueva ⁽²⁾ digué haver vist en l'Arxiu de la Seu de Girona un manuscrit de la dotzena centuria, no ha sigut trovat), s'exten en llarchs y ben fonamentats raonaments per demostrar la preferencia que déu merèixer el text del codex que fou escrit l'any 1346 per manament dels Jurats y Concellers de Barcelona y conegut ab el nom d'*Usatges de Ramon Ferrer*, y que, per lo tant, aquest text seria l'adoptat per l'Academia, fent avinentes les variants ab els altres textos que anomena.

D'aquesta manera l'Academia presentà 'l text dels Usatges en son llenguatge primitiu, llatí, y a la fi del primer volum hi ha (Apèndix I) el text en català segons un manuscrit de la tretzena centuria, conservat en la Biblioteca de l'Escorial (Z., *iiij-14*), fent, per notes, referencies al abans dit text llatí; el text també català (Apèndix II) segons traducció feta per manament de la Cort de Barcelona de l'any 1413, text que fou posat en les tres edicions de la compilació general; un esquema (Apèndix III) dels textos continguts en els tres manuscrits, tots del segle XIV, de l'Arxiu Històrich de Mallorca, y part del text del primer, conegut ab el nom de *Liber Regum*. Després (Apèndix IV) va una relació dels manuscrits y estampacions dels Usatges que han sigut objecte de consulta.

Molt y digne de gran lloa es lo fet per l'Academia de la Historia, pero cal observar :

PRIMER : Que en lo dit primer volum hi ha un altre apèndix (el V) ab l'epigrafi : *Colección de los Usatici de Barcelona, según un manuscrito de la Biblioteca Nacional*, y que comensa ab les següents paraules : «Además de los textos latinos de la colección de los *Usatici* descritos en el apéndice an-

(1) *Cortes y Usajes de Barcelona. Textos inéditos.*-Tomo XVII del *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 385.

(2) *Viaje literario*, XII, 121.

terior, existe otro códice del siglo XIII de la Biblioteca Nacional, cuyo cotejo no pudo practicarse con el preferido para la presente edición, por haber llegado á noticia de la Academia su hallazgo cuando ya estaba impreso este último con las variantes que resultaban de su comparación con los otros todos que al efecto se consultaron. Y con el fin de suplir en parte tan importante omisión, ya que la excesiva extensión del presente volumen no permite copiarlo literalmente, se insertan á continuación los epígrafes de los capítulos que comprende dicha colección, con la transcripción literal de los cuatro primeros, del CXXIV y del último, precedidos de una descripción bibliográfica de dicho Códice». Aquest, afegeix l'Academia, té la signatura Ff, 134, departament de manuscrits de dita Biblioteca.

Important es la troballa, però altres manuscrits, además del de l'Academia a que Adolf Helferich donà preferència per la publicació del text dels Usatges en la seva obra ⁽¹⁾, mereixen ser presos com elements de compulsa. De la dita Biblioteca nacional coneixem un manuscrit (II, 11) que ab el títol de *Constitucions generals* porta usatges y es de la xv^a centuria ab notes de la xvi^a, y un altre (D, 31) que hi figura com a *códice* dels Usatges, té l'evident apariència d'esser de les darreríes de la centuria xiv^a o de la primería de la següent, y en son contingut s'hi troben dates per precisar a quina època pertany. En la coberta s'legeix: *Lucidarium sonni emissi*; a dintre, en el comensament: *Lucidarius soni emissi* ⁽²⁾. *In mediæ nocte Conceptionis beate Marie qui fuit VIII die decembris anno a Nativitate. Domini MCCCXCIII*. Segueixen els usatges ab les gloses de Guillem de Vallseca que en Amorós estampà juntament ab les d'en Jaume del mateix llinatge, Jaume Montjuich y Jaume Callís ⁽³⁾. Venen després els tractadets escrits per aquest Callís ab els noms *De Curiis* ⁽⁴⁾ y *Prerogativa militari* ⁽⁵⁾, llegintse a la fi del darrer (f. 154): *Factum et compositum fuit per me Jacobum de Calicio jurisperitum et militem anno domini MCCCC^o XIX° ad laudem domini Dei et tocius Curie celestis amen in excellenti, civitate Barchinone et de mense october completum* ⁽⁶⁾. Açò fa avinent que deuen esser ben consultats els arxius y biblioteques que contenen y puguin contenir exemplars dels Usatges y estudiar totes les circumstancies que tinguin els exemplars coneguts ja y els quals tal volta es trobin, compulsant, si s'en troba algun, que verdaderament sia del segle XIII, son contingut ab el que d'aytal centuria existeix a la Biblioteca de l'Escorial (Est. C., Plat. 2, n. 16).

(1) *Entstehung und Geschichte des Westgothen Rechts. - Anhang* (Apèndix), ps. 427-462.-Berlin, 1856.

(2) Es el tractat escrit per en Callís (Calitius) respecte del citat ab lo nom d'*Elucidarium soni emissi*, y del qual hi ha en l'Arxiu de la Seu de Barcelona un altre exemplar manuscrit ab el títol: *De processu soni emissi*.

(3) Barcelona, any 1544.

(4) *Tractat de convocació y celebració de Corts*.-Comensa al foli 85 y fineix al 147.

(5) *Tractat de privilegis dels cavallers*.

(6) Encara hi ha més contingut, finint el foli 300 y essent incomplet.

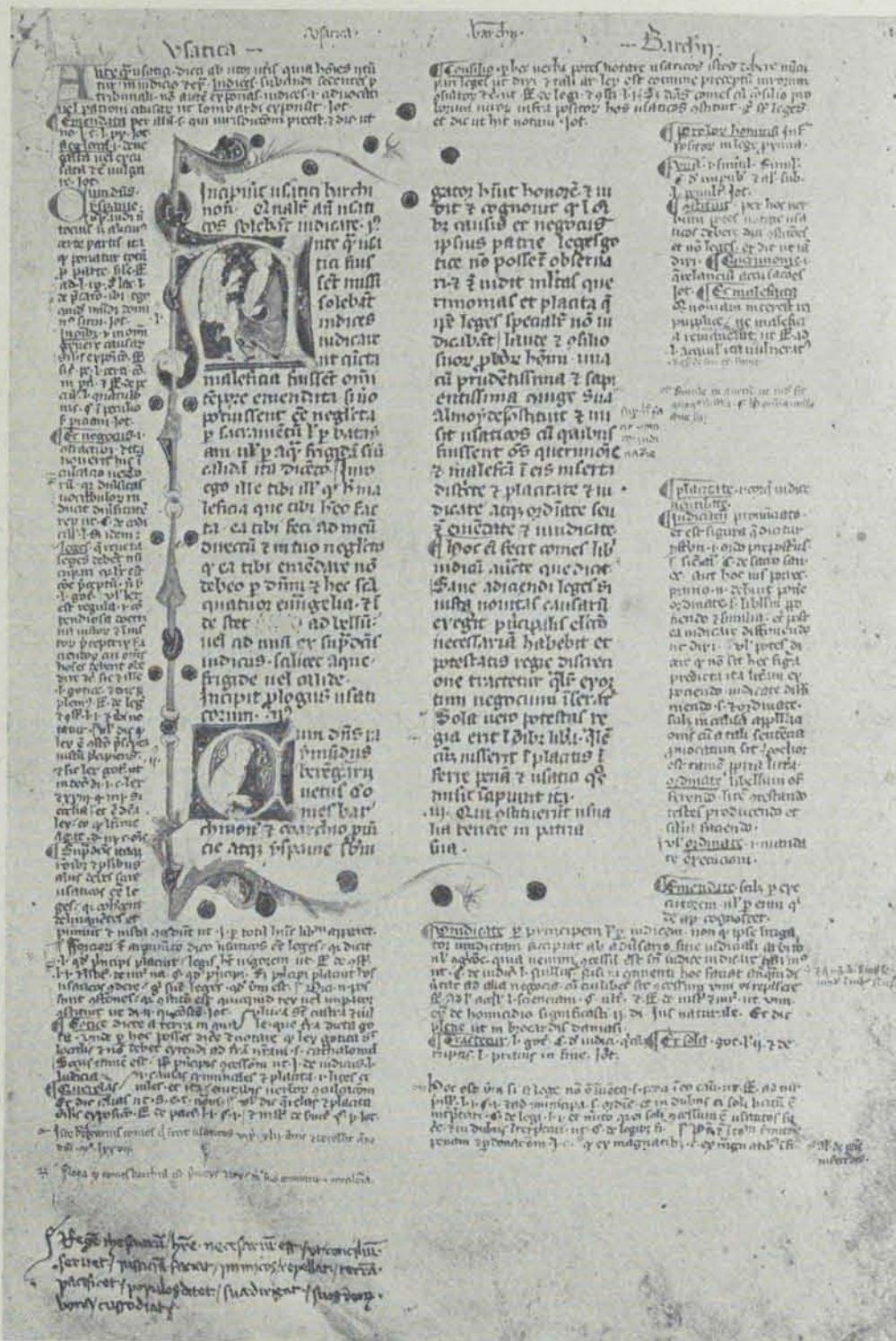

Fig. 1. - Usatici Barchinone. Manuscrit n. 3058 de la Colecció Ottobonica; Biblioteca Vaticana.

SEGÓN : No son dos, com diu l'Academia de la Historia, els manuscrits en llatí dels Usatges existents a la «Bibliothèque Nationale» de París. Són sis (ns. 4249, 4670 A., 4671 a 73 y 4692), y encare que tots menys un (n. 4673) que es de la següent centuria, són tinguts com de la XIV^a, val la pena de que s'ien examinats per un expert en paleografia catalana, per sapiguer l'època d'aytals manuscrits, perque si resultés que la d'algun d'ells es anterior a la

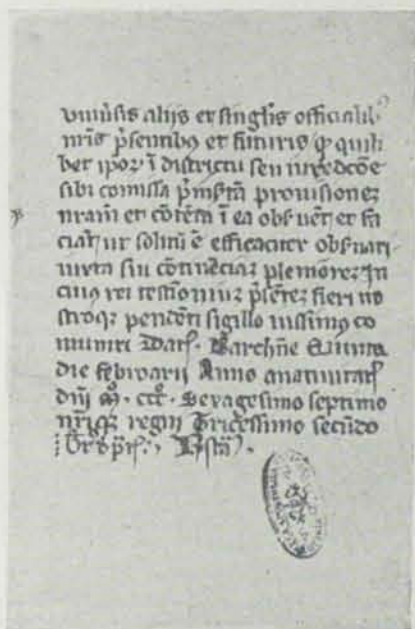

Fig. 2. - Privilegis de Barcelona. Manuscrit n. 3058 de la Colecció Ottobonica; Biblioteca Vaticana.

dita centuria, deuria esser copiat o fotografiat y cotejat son text ab el que com a base's prengué.

TERCER : Circunstancies d'exactitut consemblantes a les del text dit d'en Ramon Ferrer de l'Arxiu municipal de Barcelona, deu tenir el del hermós manuscrit (malmès per un relligament modern) que ab el nom de *Llibre Vert* està recòndit en l'Arxiu municipal de Lleyda (n. 1372). Comensa pels *Usatici barchinonensium* y en conté 137, haventhi ademés 48 preceptes relatius als alodis. Sembla esser de les derreríes de la centuria quatorzena o comensament de la quinzena.

QUART : Altres exemplars existeixen. Superb es el contingut en un volum de la Biblioteca del Vaticà (Colecció Ottobonica, n. 3058). Els usatges estan escrits a dues columnes, en clara y molt regular lletra, ab grans inicials, de les quals son miniatuades les del primer foli, y estan voltats

per una glosa que, per quant se pot llegir en el facsímil fotogràfic obtingut, sembla que no es la glosa comuna de la edició *Antiquiores* ni cap dels comentaris coneguts. Text y glosa són de la mateixa època y les lletres iguals a les d'un document de l'any 1367 ab que fineix la part preceptiva del volum que conté 'ls Usatges, per la qual circumstancia cal assegurar que l'escriptura o copia d'aquestos, fou feta després del referit any, a bè que abans del'acabament de la centuria XIV^a (1). Els facsímils del primer foli dels *Usatges* (Fig. 1) y del darrer dels *Privilegis de Barcelona* (Fig. 2) donen idea completa d'aquest manuscrit y la prova de l'època en que fou fet.

(1) D'aquest notable manuscrit, que pertanyé a la Biblioteca de la reina Cristina de Suecia y després a la del baró Stosch, en R. Otto (*Zeitschrift für romanische Philologie*; any 1889, vol. XIII, ps. 98-114) donà els següents ressenyaments : «Té escubertes arnades de pergami; a la part de dins de la tapa de devant hi ha un escut ab el nom de son anterior possessor «Philip de Stosch LB» y la signatura de la biblioteca. El formen un aplech de manuscrits o quaderns. El primer consta de 8 folis, un calendari, unes anotacions particulars ab l'indicació de l'any 1373, el comensament del Sant Evangeli que s'estilava per la prestació del jurament (tot això en llatí) y els límits de la vegueria de Barcelona y el Vallès (*Los termens de la vaguaria de barchin. e de vellers*) en català. Els plechs segon y terç constitueixen un sol manuscrit ab numeració de folis independent y en ell hi ha 'ls *Usatici* ab la glosa en 20 folis y primera cara del 21, constitucions de *treuga* y altres, y *Ordonament de Bathayla ques fa Enbarch.-Bathallia quomodo sit facienda* (fs. 21 v.-121 v.), index dels privilegis de Barcelona, en català (fs. 122-124), portant a l'últim la data de 1337, el text d'aquestos privilegis, en llatí (fs. 126-160), finint ab el susdit de Pere III de 5 de febrer de 1367, una cronologia dels reys de França y varies màximes jurídiques (fs. 161-163). An aquest quadern segueixen 7 folis sense numeració, estant 5 en blanch y contenint els altres 2 llistes genealògiques, observacions y unes fórmules jurídiques publicades pel mateix R. Otto (*Modern language*, any 1888, p. 349).

Errà Otto al creure que'l manuscrit del *Usatges* es del segle XIII y tal volta del XII. Si hagués conegut bè la paleografia catalana, s'hauria fixat en que 'ls *Usatges* y els *Privilegis de Barcelona* són de la mateixa lletra. Açò evidencia la cura ab que's deu procedir en l'exàmen de tots els manuscrits que contenen Usatges.

QUINT : Encara hi ha altres exemplars. L'Academia de l'Historia diu en l'esmentat Apèndix IV que n'existeix un, el qual no pogué consultar, a la Biblioteca Colombina, ab el títol *Leges Fori Aragoniæ*, de l'acabament del segle XIV o comensament del XV, y un altre d'aquesta centuria al Arxiu municipal de Càller (Sardenya) ab el títol del comensament del manuscrit: *Incipiunt Constitutiones Cathalonix et usatici Barchinone*. L'Academia de Bones Lletres de Barcelona y un particular de la mateixa ciutat en poseeixen, n'hi ha a l'arxiu de Perpinyà y es possible que en altres arxius y biblioteques particulars n'estiguin recòndits altres. Cal cerciorarsen, y si efectivament n'hi ha, deuran esser examinats ademés dels ja esmentats. ¿Qui sap si furgant tindrem la sort de descobrir algun exemplar anterior als coneguts? ¿Qui sap si per variants en el text o per glosa o apostilles a ell afegides vindrem en la coneixensa de circumstancies que faran avinent lo que avuy es ignorat o aclariran fosquetats que son el martiri dels historiadors jurídichs?

SISÉ : L'Academia de la Historia ha publicat la traducció catalana continguda en un manuscrit de l'Escorial, de lletra y parla, segons dita Academia, de la centuria tretzena, y també la traducció feta per manament de la Cort en la quinzena centuria. Les dues traduccions no ofereixen diferencies de concepte, y les de redacció que s'hi noten, són degudes, gayre bè totes, al cambi operat en el llenguatge; mes aixís y tot, la primera traducció es interessant pel coneixement del tecnicisme polítich y jurídich a Catalunya en el segle XIII y per l'estima que mereix un aytal document escrit en la llengua de la nostra terra. Ara bè, a la Biblioteca Episcopal de Vich, està recòndit el manuscrit d'un altra traducció catalana diferent de la Escorialense y la lletra de la qual per sa forma y son atapament sembla esser també del segle XIII. ¡Llàstima que li manquin els dos primers folis y la meytat, per lo llarch, del terç! Els demés estan molt ben conservats. Conté aquest manuscrit una traducció al català dels *Usatges* y de les *Costums feudals de Catalunya*, y deu esser de la dita tretzena centuria, per quant la més moderna disposició que s'hi trova d'aquelles que als *Usatges* s'afegien, es de Jaume I y any 1251 (f. 19 v.). Juntament ab el conservador del Museu, Mn. Joseph Gudiol, practicarem una compulsua, y resultà esser la traducció compulsada, diferent de la del manuscrit de l'Escorial publicada per l'Academia de la Historia, y no cal dir que també es diversa de la continguda en les compilacions generals de Catalunya. Tot això dóna gran interès al manuscrit vicense, y obliga a la publicació de son contingut, illustrantlo ab un ressenyament previ y notes d'advertencies y referencies redactades pel mateix conservador del Museu. D'aquesta manera, ademés de donarse a conèixer un manuscrit interessantíssim per l'estudi de la parla catalana, es disposarà de un element de gran valua pel definitiu treball de reconstitució dels primitius *Usatges*.

De quant acaba d'exposarse en resulta la necessitat de fer un treball previ a la tasca de formar un text dels Usatges que sia rebedor per tots els coneixedors y aymants del Dret, de l'Historia y de Catalunya. Aquest treball deu esser el d'una investigació escrupulosa en arxius y biblioteques, per fer constar quins són els exemplars d'Usatges que avuy existeixen, treynt al ensemps copia o fotografia de tots quants s'en de la tretzena centuria, y, lo mateix de qualsevol d'anterior època si tenfem la gran sort de trovarne. Com que al fer aquesta investigació sortiran o serà fàcil trobar tots quants manuscrits y estampacions de dret català existeixin en l'arxiu o biblioteca que sia objecte de la investigació, caldrà (per evitar nous treballs quan l'Institut s'ocupi d'altres elements del dret de la terra), fer un inventari de tot quant, manuscrit, se trobi ab contingut del dret de Catalunya o ab referencia an ell.

No pot esser desconeguda l'importancia que a Catalunya tingué y conserva 'l dret local. Un fou compilat y estampat, havent sigut en temps modern objecte de noves estampacions. Tal es el constituït per les *Costums escrites* de la ciutat de Tortosa, y respecte d'ell cap cura incombeix al Institut. Altres, o foren compilats y estampats d'una manera oficial, però són raríssims els exemplars (això passa ab el llibre *Privilegis, franqueses y llibertats* de la Vall d'Arán), o havent estat compilats, sols els estampà un particular en mig de moltes altres coses (*Les Consuetudines Ilerdenses* escrites per en Guillem Botet y publicades pel P. Villanueva), o havent sigut compilades, no han vist encara la llum pública per medi de l'estampa (*Les Usantia et Consuetudines civitatis Gerundæ* que foren compilades per en Jaume Mieres), y respecte de tots aquestos monuments legals, l'Institut deurà promoure y, si es menester, donar son concurs, a la publicació que presenti garanties de fidelitat. En quant a les costums que, conservantse únicament per medi de sa observancia y son revelades per actes constants, l'Institut ha comensat el treball d'investigació directa. Continuantlo ab perseverancia, juntant als resultats d'aquesta investigació lo molt que respecte de varies d'aquestes costums s'ha escrit en els darrers temps, pot y deu arribarse a la formació d'un cos de dret consuetudinari de les diverses comarques de Catalunya, respecte de la familia, l'explotació de la propietat *rústica* y les especulacions agrícoles y industrials.

No es hora encara de parlar de la doctrina dels autors. Prou treball queda indicat. Quant sia ocasió de tractarne, deurán ser excloses de tot exàmen les obres que s'ocupen del dret civil, ja que són ben conegudes de teòrichs y pràctichs, y hauran de merèixer privilegiada atenció les referents al dret públich, perque sos treballs deuen esser tinguts com expressió de l'alé que donava vida a Catalunya. Publicarlos íntegres, sería tasca llarga y que a res aprofitós conduiría, ja que les digressions que en ells se troben y el luxe de

cites y referencies fan, devegades, que sa lectura s'ia amohinosa. Escriuren abreujats conciensuts en els quals res de sustancia manqui y res de fullaraca s'hi posi, es lo que tal volta convindrà fer.

Res de quant queda exposat deu esser obstacle a que l'Institut dongui a lllum els textos legals y treballs relatius an ells que fins are no han sigut coneguts o publicats, comensant per les ordinations de Cort del segle XIII, el projecte o traça de classificació dels Usatges (descobertes abdues coses a l'Arxiu de la Corona d'Aragó) y la traducció catalana dels Usatges que 's troba al Museu episcopal de Vich.

Pero cal que, sense dilacions, es procedeixi a la reintegració, en quant s'ia possible, del text dels Usatges y la consignació de les variants, especialment aquelles que s'en de contingut, fondo y llenguatge, en els exemplars que per la realisació d'aquest treball s'en preferits. A l'efecte deurà practi-carse lo següent:

A] Formació d'un catàlech o inventari dels manuscrits que, contenint dret de Catalunya, o cosa al mateix dret referent, es troben als arxius y biblioteques de Barcelona y altres poblacions del Principat, Mallorca, Perpinyà, Escorial, Colombina de Sevilla, Nacionals d'Espanya y de França, de Messina, Girgenti ⁽¹⁾ y demás aon tal volta n'hi ha. Al fer aquest treball se fotografiarà 'l text (al menys en part) d'exemplars d'Usatges que s'en de la tretzena centuria o d'una anterior si s'en troessin. Al mateix temps es deurà pendre nota de qualsevol manuscrit jurídic que no s'ia de Usatges y de qualsevol estampació de dret de Catalunya o d'escriptor jurídic català que no s'ia coneguda; classificantse aquestes notes al objecte d'esser utilisades en ulteriors treballs.

B] Fet d'una manera minuciosa 'l relatiu als Usatges, deuría esser objecte d'un seriós estudi a fi de realisar lo del extrem següent.

C] Cotejar o compulsar els dos exemplars que tenen més garanties d'exactitut, ab aquells que l'Institut tingui per oportú, y fixar un text.

D] Publicar aquest text ab notes de variants d'origen de cada text dels Usatges, explicació dels conceptes o paraules dubtoses, etc.

Encara més compren la missió de l'Institut: l'investigació de les fonts indirectes de la historia del dret català; però, no essent possible agavellarho tot a la primera volta, s'ha deixat aquest punt per quan estigui realisat el que exigeix més delit.

(1) La *Biblioteca Municipal* de Girgenti (Sicilia) (Abans *Biblioteca Lucchesianna*), conté bastants llibres de dret de Catalunya.—Lo que hi ha a Cerdenya es sabut per la *Bibliografia Española de Cerdeña* d'en Eduart Toda y Güell.